

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, ОХРИД
ОХРИДСКО ЕЗЕРО - ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ
ПЛОЧА МИЌОВ ГРАД
ПРАИСТОРИСКА НАКОЛНА НАСЕЛБА**

ПРОЕКТ

**МУЗЕЈ НА ВОДА "ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ"
РЕКОНСТРУКЦИЈА НА ПРАИСТОРИСКА НАКОЛНА НАСЕЛБА**

Носител:
НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ - ОХРИД

Наколните надводни живеалишта како начин на човечко егзистирање во специфична микросредина се особено карактеристични за праисторискиот период и тоа од времето на неолитот-младото камено доба, енеолитот-бакарното доба, бронзеното и железното време.

На европскиот континент се познати и истражувани најмногу во Швајцарија, Северна Италија, Германија, Австрија, Полска, Бугарија и Грција, а вакиот стационаран живот се одржал до денес кај разни племенски организации во Африка, Америка, Океанија и други простори на планетата. Врз основа на подводните археолошки истражувања на наколните живеалишта во швајцарските езера, формиран е посебен хронолошки систем во кого влегуваат три посебни периоди (наречени според имињата на населбите): Робенхаузенов (најстар), Локриенски (среден) и Моргвиенски (најмлад) период, кои го исполнуваат времето од 3 500 до 500 година пред нашата ера (Н.А.Мушмовъ 1925, 18-20).

Најстарите наколни живеалишта биле градени на 50-100 м внатре во езерата, а оние помладите дури на 200 до 300 м подалеку од брегот, на езерските површини. Ова било зависно повеќе од проценката или претпоставката колкава била опасноста од непријателски напади на други орди или племенски групации или од напади на диви ѕверови

(Н.А.Мушмовъ 1925, 18). Во врска со ова, има и поинакви сфаќања. Имено, некои истражувачи сметаат дека наколните населби биле подигнувани покрај езерските води, во мочурливи терени, никогаш не во самите води на езерата, *иџио секако не е џиочно*. По истражувањето на наколната населба во Sipplingen на Боденското Езеро во 1929 -1930 година Reinerth остро ја нападнал швајцарската наколна теорија, поставувајќи теза, дека сите тие населби биле изградени не над езерското ниво, туку на крајбрежјето, на суво тло. Само поради заштитата од периодичните поплави градбите биле ситуирани на наколниот мост изграден 50 до 100 см. над подлогата (Andrzej Kola-Gerard Wilke, Archeologia podwodna, Część I, Badania w akwenach śródlądowych Europy Środkowej i Wschodniej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, skrypty i teksty pomocnicze, Toruń 1985, 15; Калин Порожанов, Подводната археологија - разговор със *света на мълчанието*, Човекът зад находките, Археологијата днес и утре (съставител Иван Гацов), Интела, София 1975, 162). Во секој случај, настрана од едностраните екстремни сфаќања на одделни истражувачи, постојат и едниот и другиот вид на населби во праисторијата покрај езерата па и реките. Значи, постојат и мочуришни, но и крајезерски и езерски населби. Ние овде се осврнуваме на наколните, поточно, на езерските, односно крајезерските населби од праисторискиот период.

Живелиштата биле подигнати над водата на дрвена платформа која се потпирала на адекватно распоредени дрвени колци закачени на дното од езерото. Куќите биле градени од дрвја, трски и слама, а целата населба со брегот била поврзана со лесна патека-мост изградена на ист начин и со ист материјал. Бидејќи често страдале од пожари, тие често биле и обновувани. Така на дното од езерото се создавале слоеви кои, при истражувањата, овозможувале и адекватна стратигра-

фија, како и откривање на материјалната култура врз основа на која, покрај и врз основа на другите околности, се доаѓа до сознанија за техничките, културните и духовните дострели на праисторискиот човек од тоа време и од дотичната животна микросредина.

НАКОЛНИТЕ ЖИВЕАЛИШТА ВО МАКЕДОНИЈА ги спомнува уште Херодот (V,16) кој дава опис на една езерска населба на Прасијадското Езеро (Бутковското или Дојранското).

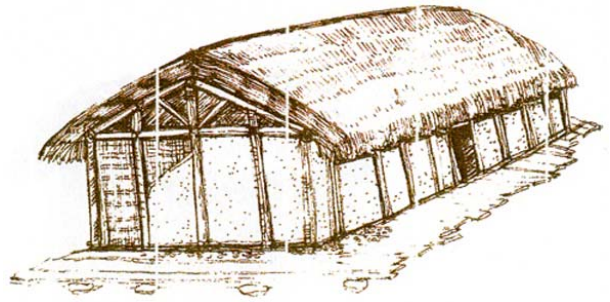
Охридското Езеро, заедно со Преспанското, претставува остаток на големото неогено Дасаретско Езеро и припаѓа на Јадранскиот басен. Со досегашните истражувања утврдена е дилuviјална тераса 10 до 12 м над денешното ниво од водата на езерото, а освен тоа утврдена е и крајбрежна линија висока 4,0 м над сегашното ниво од езерото. Ова езеро имало и пониски езерски состојби во минатото. Тоа е констатирано врз основа на зачувани траги, археолошки остатоци и други податоци, како и преданија. Историчари, хроничари, патеписци и истражувачи оставиле податоци врз основа на кои се регистрирани или се претпоставуваат археолошки вредности во водите на езерото. Има три вида на археолошки вредности осведочени во ова езеро:

1) Наколни (палафитни) населби од праисториски времиња; 2) Архитектонски и други објекти градени во антиката и средниот век покрај езерскиот брег, а подоцна потопени со наголемувањето на нивото на езерските води, и 3) Потопени движни предмети и пловни објекти при обавување на езерскиот сообраќај во праисторијата, антиката, средниот век и во поновите времиња.

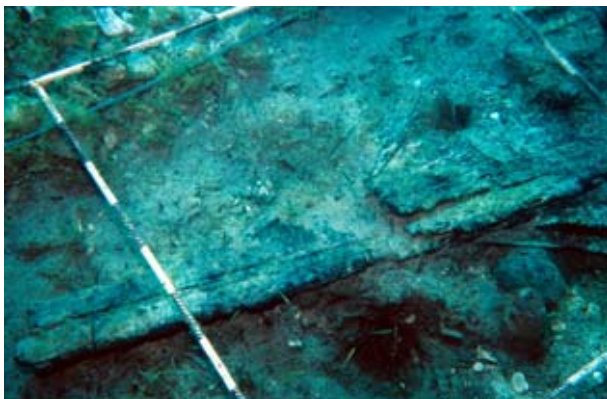
Досега најпечатливи остатоци од подводното културно наследство се остатоците од наколните (палафитни) населби кои припаѓале на праисториските времиња. Тоа се главно, остатоци од дрвени колци забодени на дното од езерото, како и многуброен движен археолошки материјал на просторите од соодветните локалитети. Такви локалитети се констатирани во струшкиот дел од крајбрежјето, и тоа: **Уста на Дрим**, кој се простира на поголема површина покрај брегот и во водите на езерото, на местото каде што реката Црн Дрим истекува од Охридското Езеро во Струга; **Врбник**, близу Струга, во водите на езерото западно од Уста на Дрим за околу 2,5 км, на позицијата меѓу Струга и Калишта, јужно од крајбрежјето за околу 200 м и **Црквени Ливади**, кај с. Враништа, на простор каде што реката Шум се влива во Црн Дрим, речна населба, но исто така од типот на наколните и близу Охридското Езеро. Во албанскиот дел од езерото констатирани се остатоци од наколна населба близу **Поградец**. Сите овие населби обилуваат со движен археолошки материјал кој

хронолошки припаѓа на бакарното, бронзеното и железното време од праисториската епоха.

Од горенаведените локалитети во струшкиот дел од Охридското Езеро особено е значаен Уста на Дрим, каде што во 1961 година, при акција за регулација на коритото од реката Црн Дрим на ова место со механизација биле исфлани камени и кремни орудии и керамички фрагменти. Ова било причина за изведба на краткотрајни заштитни археолошки истражувања (сондажни, на брегот) со кои е собран богат археолошки материјал кој хронолошки се врзува за времето на енеолитот и бронзеното доба. Населбата била наколна и се просторала на поголема површина крај брегот, всушност, тоа биле неколку помали наколни живеалишта едно до друго, а жителите главно се занимавале со лов, риболов и земјоделство. Денеска археолошки предмети од овој локалитет се наоѓаат во три музеи на Македонија: во струшкиот музеј "Д-р Никола Незлобински", во Охридскиот и во Музејот на Македонија во Скопје како и во повеќе приватни колекции во Струга.

Регулацијата на коритото на Црн Дрим со механизација во шеесеттите години на XX век е причина за откривање на уште еден локалитет од ваков вид: Црквени Ливади кај с. Враништа, 4 км од Струга низводно по реката, на местото каде што притоката Шум се влива во Црн Дрим. Тогаш е изведен заштитен археолошки зафат од страна на Народниот музеј во Охрид, а во 1979 година Археолошкиот музеј - Музејот на Македонија од Скопје, во соработка со Музејот "Д-р Никола Незлобински" од Струга ќе изврши археолошки ископувања на овој локалитет со кои е констатирана уште една наколна (крајречна) населба од бронзеното време.

Последните неколку години од штотуку изминатиот XX век откриени се остатоци од три праисториски наколни населби покрај источното крајбрежје во водите на Охридското Езеро, односно на охридското карпесто крајбрежје за кое се мислеше дека е "негостољубиво" за лоцирање на ваков тип праисториски живеалишта. Во 1997 година беа извршени **првите подводни археолошки истражувања во Македонија**, а на локалитетот **Плоча Миќов**

Град, во Заливот на Коските, покрај јужниот брег на полуостровот Градиште, близу селото Пештани. На длабочина од 3,00 до 5,00 м беа откриени многубројни дрвени колци закачени на дното од езерото и многуброен движен археолошки материјал со хронолошка припадност на крајот од бронзеното и почетокот на железното време. Во 1998 година беше изведена втората кампања на подводни истражувања на овој локалитет, при што беа откриени, нумерирани, измерени и позиционирани 3102 колци. Подводни археолошки истражувања се вршени во кампањи континуирано до 2002 година, а со прекини до 2005 година, при што се откриени и документирани остатоци од 6000 дрвени колци. Врз основа на премерувачките зафати на габаритниот простор од населбата констатирано е

дека таа се простирала на површина од околу 8500 м². Била изградена на платформа од дрвени колци закачени на дното од езерото. Дијаметарот на колците варира од 13,0 до 30,0 см. Утврдено е дека најблискиот колец до северниот брег од заливот се наоѓа на сса 12 м во езерото што упатува на податок дека тоа е колец од подвижниот мост со кого населбата била поврзана со копното. Истражувањата покажаа дека на дното од езерото на просторот од оваа населба има впечатлива концентрација на цели и особено фрагментирани керамички садови, камени артефакти и фрагментирани животински коски. Керамичките садови и фрагменти главно се со груба фактура и ретко украсени со релјефна орнаментика, а од формите доминираат садови со држалки кои во горниот дел се стеснуваат и аглесто се истакнати, а го надвисуваат венецот на садот. Особено се присутни хоризонтално поставени држалки, а има и садови без држалки, лонци, кои во горниот стеснет дел, на вратот, имаат кружни отвори кои најверојатно служеле за протнување на канап или кожа заради нивна полесна употреба, односно носење на рамо или слично. Меѓу керамичките држалки има и такви кои го надвисуваат венецот вертикално, а завршуваат со заоблено или зарамнето цилиндрично столпче, карактеристични за раното железно време, односно за протогеометрискиот и геометрискиот период на медитеранските простори. Во рамките на движниот археолошки материјал особено се присутни кружни керамички плочки со различен дијаметар кои имаат два, три или четири мали кружни отвори. Се претпоставува дека овие предмети биле користени како риболовен прибор на тогашните жители од населбата. Од керамичките предмети присутни се исто така разни форми на пршлени, конусни и биконусни, како и предмети за ритуални потреби - жртвеници. Камените орудии се главно фрагменти од рачни мелници за жито, како и цели измазнети елипсовидни камени предмети кои сигурно служеле како алатки за перење на облеката. Меѓу многуте фрагменти од коски на домашни животни, присутни се и фрагменти од еленски рогови кои најверојатно служеле како алатки. Врз основа на резултатите од овие подводни теренски истражувања и врз основа на анализите на движниот археолошки материјал може со сигурност да се каже дека оваа наколна населба припаѓала на доцното бронзено време и на почетоките од железното време, односно на времето од 1500 до 700 година пред Христовата ера.

Во 1998 година, во ноември, беа откриени остатоци на уште една наколна населба, овојпат во близина на селото Трпејца, локалитетот **На Дол** во Заливот на Прчот. Дрвени колци и движен археолошки материјал (керамика, камени орудии) беа регистрирани на длабочина од 5,00 - 7,00 м под површината на водата. Тогаш беа изведени пробни подводни истражувања кои се сведуваа главно на рекогносцирање и фото-документирање на остатоците на оваа населба. Според карактерот и особеностите на наодите, констатирано е дека и оваа населба припаѓа на крајот од бронзеното време.

Во јули 1999 година е откриена и трета населба покрај источниот брег на Охридското Езеро. Овој пат се работи за простор кој го зафаќа северното

крајбрежје на селото Пештани, во дел од т.н. **Залив на Бомбите**. Овде случајно е откриен дрвен колец на самиот брег, како и многубројна фрагментирана керамика која по своите типолошки одлики е речиси идентична со керамичката продукција од претходните две наколни населби.

Претпоставка за уште една праисториска населба во водите на Охридското Езеро, јужно крајбрежје, постои за локалитетот **"Војна плажа"** на брегот и во езерото, кој се наоѓа западно од манастирскиот комплекс "Св. Наум".

Првите и натамошните подводни археолошки истражувања на Охридското Езеро на гореспоменатите праисториски наколни населби беа изведувани од ресорот за праисторија и протоисторија при Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј-Охрид, раководени од долупотпишаниот, како и во соработка со Клубот за подводни дејности "Охрид" од Охрид, раководен од Милутин Секуловски, нуркачки инструктор.

Што се однесува до вториот тип на културно-историски споменици, *"архитектонски и други објекти градени во антиката и средниот век покрај езерскиот брег, а подоцна појавени со наголемување на нивоа на езерската вода"*, потребно е да се споменат следните вредности, кои би можеле да имаат и споменички својства:

- Остатоци од калдрмисани патишта во водите на езерото кај населбата "Воска" во Охрид, како и во близина на манастирот Калишта (западно крајбрежје), на југ кон с. Радожда и на север кон Струга, за што се претпоставува дека се остатоци од големата античка магистрала Виа Егнатија (сведоштва на стари истражувачи и хроничари); потоа, остатоци на калдрмисани патишта во водите на езерото во близина на полуостровот Горица, па кај Панзир (Св. Стефан), во близина на с. Пештани и манастирот Св. Богородица Захумска (покрај источното крајбрежје), како и кај населбата Канео во Охрид (податоци произлезени од очевидци забележани од истражувачи и хроничари);

- Остатоци од архитектонски градби (сидови и подови), поплочени гумна и други објекти кај населбата Канео во Охрид (калдрмисано гумно), во заливот Панзир (урнатини од архитектонски градби и гумно), кај полуостровот Градиште (северното крајбрежје од полуостровот) и кај Трпејца и манастирот Св. Богородица Захумска (потопени калдрмисани гумна).

Третиот тип на подводни вредности, *"појавени движни предмети и ловни објекти при обавување на езерскиот сообраќај во праисторијата, антиката, средниот век"*, главно, се однесува на поединечни случајни наоди од дното на езерото кои би можеле да индицираат и поголеми "објекти" или "депоа" на дното од езерото, како на пример: на просторот од автокампот "Градиште" и с. Трпејца, на длабочина од сса 70 м - железна секира со две сечива и елипсовиден отвор во средината (VI век пред н.е.); во близина на манастирскиот комплекс "Св. Наум", на сса 50 м од брегот на езерото и на длабочина од 5-6 м - керамички фрагменти од амфори и други форми на керамички садови со припадност на античкиот период; недалеку од гробенот Канео во Охрид, на длабочина од сса 10-12 м констатирано е "складиште" на средновековни керамички садови со припадност на XII век; меѓу градот Струга и Калишта, покрај северниот брег на езерото, во близина на локалитетот Врбник, на оддалеченост од брегот за 500-700 м кон југ и на длабочина од 7-8 м, констатирани се две "Гробни" или епиграфски камени плочи со непозната хронолошка припадност.

Освен овие, во овој вид на вредности припаѓаат и поголем број на пловни објекти - моноксили, чунови и бродови кои се забележани на дното од езерото, главно во струшкиот дел од езерските простори и просторите меѓу Струга и Охрид, а со непозната хронолошка припадност (главно од поновите периоди).

Горенаведениот приказ укажува на "возбудлива живост" на Охридското Езеро, "богати водни архиви" и други културно-историски богатства со какви очигледно обилуваат подводните простори на овој аквакомплекс, а кои придонесуваат за расветлување на животот уште од бронзенодопските праисториски времиња, односно од времињата на формирање и препознавање на племенските (а со тоа и етничките) популации на овие простори (Бригите), како и на античките и средновековните културни континуитети во областа на Охридскиот регион.

На Преспанското Езеро е регистрирано наколно живеалиште кај селото Наколец, а остатоци од македонско-хеленистички градби се откриени кај Крани, во северното крајбрежје, во осумдесеттите години од XX век, во времето кога во голема мера се повлекоа водите од езерото. Таму се констатирани и многу други остатоци од градби и населби од средниот век (во југозападниот дел од езерото) кои, најверојатно, претходно функционираше покрај брегот на езерото, потоа биле напуштени и поплавени.

ЛОКАЛИТЕТ "ПЛОЧА МИЌОВ ГРАД / ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ, ГРАДИШТЕ,
ОХРИДСКО ЕЗЕРО 2005, ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЈА

Подводните археолошки истражувања на локалитетот "Плоча Миќов Град" во Заливот на Коските, во водите на Охридското Езеро, покрај јужното крајбрежје на полуостровот Градиште, близу рибарската и туристичка населба Пештани, се реализираат во кампањи секоја година од 1997-та, со пауза во временскиот период 2002-2004 година, а со финансиска поддршка на Министерството за култура на Р. Македонија.

Со овие истражувачки активности за првпат во Македонија се официјализира подводната археологија како гранка на археологијата која се занимава со остатоците, заштитата и презентацијата на подводното културно наследство, кое поради разни околности во минатото и денес останало под водените површини на македонските езера. Од досегашните сознанија, особено Охридското Езеро обилува со остатоци од праисториски

наколни населби, објекти во антиката и средновековието кои биле потопени во водите, главно поради осцилациите на нивните нивоа, како и движни артефакти кои низ минатото се нашле на дното од езерото, главно поради риболовни активности или во време на обавување на езерскиот сообраќај низ минатите векови. На локалитетот Плоча Миќов Град откриена е праисториска палафитна (наколна) населба со временска припадност на доцното бронзено и раното железно време, а во текот на досегашните истражувања беа евидентирани 6000 остатоци од дрвени колци во водите на дното од езерото, на длабочина од 3 до 5 метри кои потпирале најверојатно заедничка дрвена платформа на која функционираше дваесеттина праисториски станбени објекти, изградени исто така, од дрво. Со досегашните археолошки подводни активности констатиран е габаритот на населбата, поставена е подводна археолошка квадратна мрежа и се вршени ископувања на неколку истражувачки полиња. Притоа е обезбедена богата документација и собрани се бронзенодопски и железновременски артефакти (главно фрагментирани и цели керамички садови, камени и кремни предмети, помалку бронзени, со мноштво фрагменти од животински коски, меѓу кои има и такви кои служеле како орудија.

Во 2005 година се изведени последните систематски подводни археолошки активности (21 октомври - 2 ноември). Стратиграфски истражувања се вршеа во ИП (истражувачко поле 10x10 м) М-10, со ископи во сондите 14 и 15, северно до веќе истражуваните сонди во 2000-та година: 19,20,24 и 25 од истото ИП. Притоа беа откриени остатоци од вкупно 20 дрвени колци, густо поредени на мал простор (димензии на сондите 4,0 x 2,0 м). Со математичка анализа беше заклучено дека констатираната густина на колците сигурно биле фундаменти над еден дел (западен дел) од една праисториска куќа на населбата. Во сондите беа констатирани следните хоризонти од дното, во длабочина до 0,50 м: површински со трева и интензивно присуство на камења со различни димензии (20 см), мил (20 см) низ која беа откривани богати количини

на бронзенодопска керамика и остатоци на дрвени материјали од урната куќа, од кои некои беа закопани и во следните 10 см, односно во набиената кал (налик на езерска глина) која продолжуваше во длабочините, сигурно уште 70 см, констатирано со поранешните ископи во ИП/М-10, до која длабочина беа констатирани набиените дрвени колци од населбата со многу поретко присуство на културен материјал.

Во ИП/Ј-6 беа повторно разоткривани дрвените колци (кои ги има 420 на број, а на простор од 10 x 10 м) заради анализи на нивниот распоред и со споредувње на позиционираните примероци евидентирани на основата, повторно се дојде до заклучок дека всушност дрвените колци потпирале заедничка дрвена платформа со поголема веројатност (со обзир на истоветноста на движниот материјал), отколку можноста големата густина на дрв-

ните колци да значи хронолошка долготрајност на населбата поради која се зголемувала густината на колците. Оваа констатација ќе може да се потврди или отфрли само ако се направат дендрохронолошки анализи во една од странските лаборатории. Во таа смисла преземени се соодветни активности.

Освен овие истражувачки зафати, нурчакката екипа секојдневно вршеше и днопроспекциски (днорекогноскирачки) активности по дијагонална маршрута од ИП/М-10 (ЈИ позиција) кон ИП/Ј-6 (СЗ позиција) и натака во истата насока до "сувата база" на локалитетот. Овие активности се вршеа во сите претходни археолошки кампањи, со што беа собрани сите потребни податоци и речиси целосна слика за функционирањето и за можниот изглед на праисториската населба.

АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ ВО НАСОКА КОН ЦЕЛТА

Повеќегодишните подводни археолошки истражувања на локалитетот Плоча Миков Град обезбедија богат фонд на сознанија за животот на праисториските луѓе на овие простори. Со обзир на тоа што дното на езерото на местото од локалитетот е густо покриено со остатоци од материјалната култура на жителите од населбата, како и со обзир на содржините од културните хоризонти кои на места можат да се следат во стратиграфска вертикала од 1,5 м, можеме да извлечеме заклучоци релевантни за соодветна реализација на овој проект. Имено, многубројните остатоци и фрагменти од дрвени греди и многубројни други остатоци од дрвен градбен материјал со различни дијаметри, говорат со сигурност дека населбата на расположивиот простор била монолитна, односно била изградена на единствена дрвена платформа која се доградувала според

потребите од изградба на нови куќи. Истражувањата покажаа една исклучителна појава кога станува збор за езерска населба од овој вид во водите или покрај брегот од езерото. Првичниот впечаток е дека дрвените колци биле закачени на дното од езерото, кое во тоа време (пред три милениуми) најверојатно било за сса 3,0 м со пониско ниво. Имајќи го предвид дострелот на технологијата на праисториското градителство, само така тогашните жители можеле да манипулираат со набивање на дрвените колци во дното на езерото. Но систематските истражувачки зафати и анализи на определени места од населбата укажуваат на фактот дека на зарамнетата површина покрај брегот од езерото на југ за сса 50 м (денес под водите на езерото), односно до првата линија која завршува со длабочина на водата - изобатни показатели: 2,1 м © 3,2 © 4,8 м по кое дното одеднаш се спушта до длабочина од 15,9 м, односно тука започнува т.н. "вежда", овој простор покрај брегот бил зарамнет и сув..

Ако кон ова го додадеме и податокот дека "набиените" или "закачените" дрва (колци?) со поголем дијаметар во дното на езерото завршуваат со корења, денес зачувани со природната конзервација, тогаш ќе се заклучи дека, и покрај неверојатноста имајќи го предвид денешното ниво на езерото, дека просторот на кого била подигната населбата бил сигурно на суво или на мочурлив терен, односно бил сосем близу до самиот брег од езерото, кој, најверојатно бил појужно за сса 50 м од денешниот брег, односно брегот бил оцртан покрај денешната т.н. подводна "вежда". Имајќи ја предвид близината на водата во тоа време, луѓето своите стационарни живеалишта ги граделе подигнати на платформа изградена над дрвени колци, тогаш закачени во мочурлив

терен или на суво покрај водата, а денеска истите на дното од езерото. Како? Околу, или покрај природно израстените дабови дрвја, којшто биле употребени така што им биле сечени врвовите и гранките, жителите набивале дрвени колци со помала дебелина (денес дното обилува со потенки дрвја густо закачени, тогаш закачени на суво) и формирале платформа над која ги граделе куќите. Секако дека овој начин на изградба на населбата, колку што изгледа хипотетичен, толку е и логично рационален, бидејќи така населбата била заштитена од брановите, а и од копното, на особен начин. Од друга страна, жителите на овој начин ги користеле благодетите што ги овозможувало езерото (риболов), а истовремено можеле да функционираат беспрекорно и на копното (земјоделие и лов). Денеска стратиграфијата на дното од езерото не покажува повеќеслојност и покрај тоа што во текот на истражувањата е најден еден керамичен фрагмент со орнаментика од шрафирани триаголници кој укажува на енеолитска хронолошка провениенција. Хипотетичното присуство на овој фрагмент можеби укажува на секундарна појава или зачуваност на керамичкиот сад во култна употреба, донесен од некое друго место. Движниот археолошки материјал укажува на една континуирана употреба од доцното бронзено доба до крајот на старото железно време, што значи животот бил хронолошки врзан во еден распон од 400 - 500 години. Остатоците од изгорени

дрвја, јаглен и ситна горетина укажуваат на пожари, но потоа куќите биле брзо обновувани.

Математичките, односно геометриските анализи на поставеноста на колците кои денес се наоѓаат на дното од езерото, а кои се поставени во извесни групации кои се повторуваат, имајќи ја претпоставката дека истите би можеле да бидат темелни структури како статички основи за изградба на објектите, укажуваат на правоаголни основи, четвртести и кружни. Над нив се градела платформа, а над платформата куќа. Платформите најпрвин биле за поединечни куќи или за неколку од нив, но потоа, со зголемувањето на бројот на куќите, платформите се спојувале, за во времето кога населбата била во максимална просторност, тие станале една. Куќите биле градени на дрвени носачи до висина од 2,0 - 3,0 м, со димензии во основата: 3,0 x 3,0 м; 4,0 x 4,0 м; 3,0 (4,0) x 6,0 (8,0) м. Сидните површини биле составувани од две или повеќе *табли* подготвени со плетење на лесковни прачки, меѓусебно поврзувани со повиди или ленти од животинска кожа. Потоа, зависно од можностите, сидните плетени површини биле премачкувани, односно "малтерисувани" со кал често помешана со дробена слама (плева). Покривите двосливни, кружни или искосени со монолитен покрив, биле исто така градени од покрупни и потенки дрвја и гранки, покривани со слама или трска со која обилувало езерото. Имајќи го предвид составот на материјалот, често пати се случувале пожари, по кое куќите се обновувале, при што исто така се набивале нови колци на дното од мочурливиот терен. Ова пак ја објаснува сегашната основа денес на дното од езерото, каде што колците се во необично голема густина на одделни места од населбата, односно, бидејќи куќите биле градени генерално на еден релативно мал простор во Заливот, се добива впечаток дека на целиот простор густината на колците е доста голема.

Имајќи ја предвид хронолошката фаза на нашата населба во рамките на праисторискиот период, сигурно дека постоел и внатрешен плански распоред на куќите, што значи, одредени простори во објектите со поголеми димензии, биле преградувани, се разбира на ист начин и со ист материјал како што биле градени и основните сидни партии на објектите. Имајќи ги предвид, исто така, остатоците од материјалната култура, во случајов движните археолошки предмети, може да се реконструира внатрешниот секундарен изглед на куќите: поголемите керамички садови-питосите биле поставувани покрај влезот на куќата или во нејзина близина, други поголеми керамички садови во близина на огништата, кои пак, редовно се поставувале во централниот дел од просторијата, односно во средниот дел на крајот од должината на истата. Керамички садови со по два кружни отвори виселе обесени на канап или кожна лента на сидните партии покрај огништата, додека останиот движен арсенал, орудијата, на разни места внатре во објектот или, поголемите, пред или странично покрај куќите. Преградените простори или други одделни места, аголни во ентериерот, сигурно биле определени за

пренокување. Тие се одбележани обично со поставени крзна од диви животни (мечки, елени, срни, диви свињи и др.).

Овој начин на организација на живот во завршните стадиуми на праисторискиот период е само понапредна последица од развојот на општествата од неолитот (младото камено време), преку енеолитот (бакарното време) до бронзеното, во случајов завршните фази на бронзеното (1300-1200 год. пред н.е.) и железното време, во случајов најстарите фази (1200-700 год. пред н.е.). Така, елементите кои го

сочинувале стационарниот профил од карактеристиките на праисториските општества, особено оние кои ги користеле палафитните живеалишта покрај водите (реките, езерата), не можеле да се менуваат во поголема мера, не се менувале и долго потоа, па и до денес, бидејќи на ист или сличен начин тие објекти ги задржале своите основни карактеристики низ сите времиња и на сите простори.

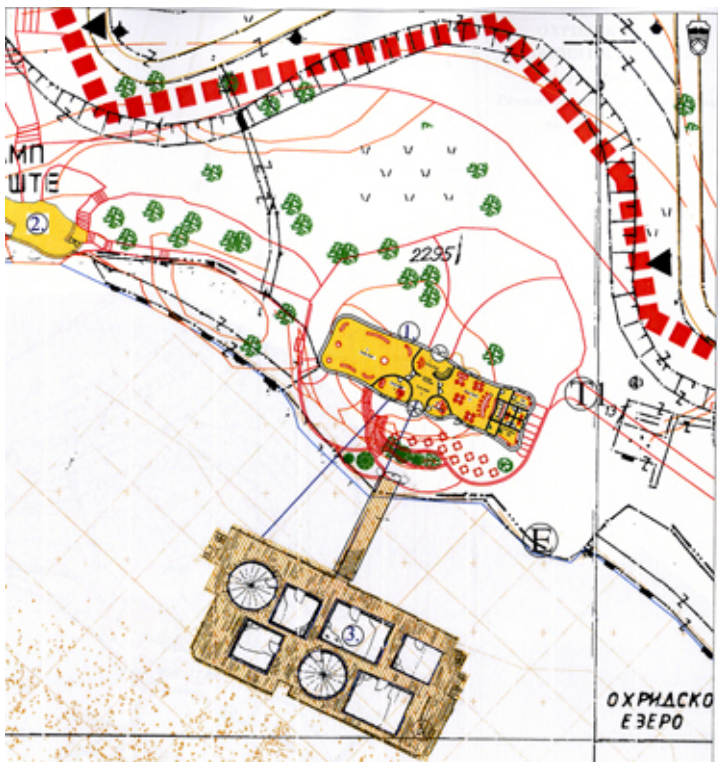
ОХРИДСКО ЕЗЕРО/ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ/ПЛОЧА МИКОВ ГРАД

ПРОЕКТНА ПРОГРАМА

Проектот *МУЗЕЈ НА ВОДА* е комплексен музејски простор кој ќе ги има следните три главни содржини:

- Реконструиран дел од праисториска палафитна населба врз платформа над вода изградена врз дрвени колци закачени во дното од езерото;
- Пристапен музејски објект и нуркачка база;
- Градиштето - римски каструм.

ПОЗИЦИЈА

Главниот музејскиот комплекс: *реконструираној дел од праисториската палафитна населба* - треба да биде поставен над водите од езерото на локалитетот Плоча Миков Град, меѓу двете помали бетонски плажи изградени на јужниот брег од полуостровот Градиште, односно во Заливот на Коските, над длабочините од езерото 2,80 - 3,50 м. Дрвената платформа изградена врз закачени колци во дното од езерото, треба да биде оддалечена од брегот 15,0 - 20,0 м, точно во средишниот дел меѓу двете плажи, наспроти живописниот карпест дел од брегот, кој простор е сега зарастен со вегетација.

Пристапниот музејски објект треба да биде изграден на копното покрај брегот од Заливот на Коските, меѓу двете бетонски плажи, на оддалеченост од езерото 6,0 - 8,0 м, а наспроти северно од палафитната населба.

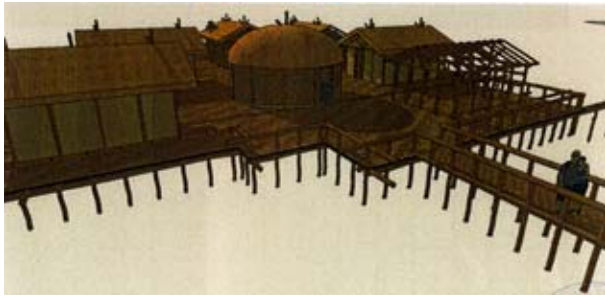
Нуркачката база треба да биде поставена западно од западната бетонска плажа на јужниот брег од полуостровот Градиште, лачно покрај малиот карпест залив, а во должина (запад-исток) сса 12 м и ширина (север-југ) сса 5,0 м.

Градиштето - римски каструм се наоѓа на ридестиот дел - зарамнетото плато на највисокиот дел од ридот, покрај западниот брег од полуостровот

Градиште, на КП 1729/1 (стара), 2299 (нова). Во источниот и северниот дел од платото се забележуваат остатоци од тврдински бедеми-римски каструм.

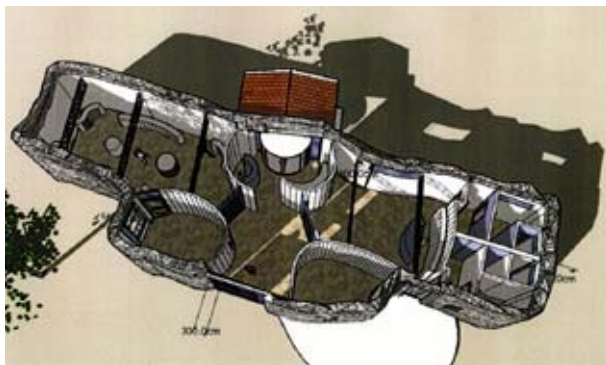
Меѓу јужната позиција на каструмот и северозападниот простор од копнениот дел на музејскиот комплекс треба да се изгради патека од камени плочи ("римска патека") со ширина од 2,0 м која ќе ги поврзува *времињата* (античкото со праисториското).

ОПИС

- Реконструкцијата на дел од праисториската палеолитска населба врз пилатформа над вода изградена врз дрвени колци закачени во дното од езерото е носечката идеја на проектот. На оддалеченост од 15-20 м од брегот, а на габаритен простор од сса 20 (север-југ) x 40 (исток-запад) м ќе треба да бидат поставени сса 900 дрвени колци

со поединечна должина од 6,0 м. Овие треба да бидат закачени во дното од езерото сса 1,5 м; 3,0 м (имајќи ја предвид длабочината на езерото во овој дел од 2,5 - 3,0 м) да бидат во вода и сса 1,5 м над водата. Горните завршетоци, со благи вдлабнувања, на кои ќе бидат наслонети гредите, да бидат поврзани со преполовени дрвени греди кои, така поврзани, ќе ја формираат платформата. Платформата треба да изгледа како недовршена. Ова од причина што нема да се реконструира целата населба, туку само еден нејзин дел, односно 7 - 8 праисториски куќи со карактеристики од бронзеното време. Две од куќите ќе бидат со кружна основа и дијаметар меѓу 3,5 - 4,5 м; три со четвртеста основа и димензии на основата 4,0 - 5,0 м и три со правоаголна основа и димензии 4,0 x 8,0 м. Овие ќе бидат изградени на дрвени носачи; ѕидните партии ќе бидат изведени со плетени површини облепени екстериерно и ентериерно со глинеста кал и врзовно средство плева. Меѓусебното поврзување ќе биде изведено со повиди, дрвени чатални предмети и животинска кожа. Покривните конструкции составени од дрвени греди и потенки гранки, завршно ќе бидат покриени со слама или трска. Висината на куќите од 3,0 до 4,5 м. Ентериерот на места кај куќите со поголеми димензии со пиластрени прегради, ќе биде во праисториски амбиент: лежишта од животински кожи, орудија и други предмети со оригиналните артефакти откривани во текот на подводните археолошки истражувања. Населбата ќе биде поврзана со брегот преку дрвен мост со механизам за половично кривање и спуштање кој ќе биде изграден врз дрвени колци.

- Пристапен музејски објект и нуркачка база. Објект со неправилна форма и димензии: 15,0 x 5,0 м кој треба да се изгради во средишниот дел меѓу двете плажи, оддалечен од брегот 6,0 м. Треба да содржи: широк влез, трем со пулт, изложбена просторија десно, сувенирски простор, бифе и тоалетен дел лево, две помали канцелариски простории и излез кон езерото. Објектот треба да биде изграден од

камен и стакло со покривна конструкција која треба да биде камуфлирана. Со тоа објектот ќе биде вклопен во карпестата околина на крајбрежјето.

Објектот *нуркачка база* треба да биде изграден на простор западно од десната (западната) плажа, над малиот залив, а со димензии од сса 12 x 5,0 (6,0) м. Треба да има една помала просторија (канцеларија) и друга поголема за сместување на нуркачката опрема, како и тоалетен дел - а да биде изграден од камен, стакло и метални шипки заради заштита на застаклените делови (прозорците).

ните делови (прозорците).

Градиштитио - римски каструм треба да биде третитрано со следниот редослед:

- Систематски археолошки истражувања;
- Конзервација и реставрација со нагласено надсидување;
- Презентација и делумна ревитализација.

Горното е потребно заради вклопување на римскиот каструм во музејскиот комплекс и збогатување со содржини кои ќе бидат резултат на истражувачките и конзерваторско-реставраторските работи. Идејата е посетителите да можат да "ги посетуваат времињата", односно да имаат можност *да патуваат од праисториското во античкото време и обратно*.

Вкупноста на музејскиот комплекс "ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ" (Музеј на вода) ќе биде одвоена од останатиот дел на автокампот "Градиште" со ограда изградена од камен (цокла) и лесна но висока метална оградна партија. Оградата ќе ја затвора источната позиција на римскиот каструм, северната и североисточната страна на патеката од каструмот до останатиот дел од музејскиот комплекс, северниот двор од комплексот до источната позиција на просторот, односно до подножјето од благата падина која се спушта од патот Охрид - Пештани - Св. Наум. Независната комуникација која ќе ја има музејскиот комплекс со надворешниот свет ќе биде овозможена со изградба на патека ("римска патека") од камени плочи (широка 2,0 м), која ќе се спушта од горенаведената патна магистрала (Охрид - Пештани - Св. Наум) кон комплексот, во близина на источната бетонска плажа изградена покрај брегот од езерото. Северно и јужно од одвојувањето на "римската патека" ќе биде потребно да се изградат паркинг-плацеви.

НАДГРАДБЕНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА

Во оваа смисла, активностите ќе се одвиваат во две насоки:

- Научна презентација на резултатите:
 - Стручна публикација за културното наследство во водите на Охридското, Преспанското и Дојранското Езеро;
 - Научна публикација за праисториските палафитни населби на Охридското Езеро.

- Пропагандна презентација на вредностите:
 - Научно-популарна публикација за вредностите од праисториската надводна населба на локалитетот Плоча Миќов Град во Заливот на Коските на Охридското Езеро;
 - Фотомонографија за подводните археолошки истражувања на локалитетот Плоча Миќов Град во Заливот на Коските;
 - Фотомонографија за другите подводни активности на охридските клубови во аква-средината на Охридското Езеро;
 - Публикација-прирачник за подводни дејности;
 - Плакати, постери, разгледници;
 - Сувенири: копии од материјалната култура на локалитетот Плоча Миќов Град во Заливот на Коските;
 - Веб-страница за Заливот на Коските (Музејот на вода).

ПРАКТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Музејскиот комплекс "Залив на Коските" ќе биде во рамките на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј-Охрид, Министерство за култура, Република Македонија. Во организациона смисла, потребна ќе биде континуирана присутност на двајца археолози, еден билето-продавач, еден продавач, еден хигиеничар и двајца ноќни чувари.

Уште во почетокот на активностите потребно е да функционира кафетераса на просторот меѓу *приспајниот музејски објект* и крајбрежјето пред палафитната населба.

Перспективно, на просторот западно од паркинг-плацовите покрај патот Охрид - Пештани - Св. Наум, покрај "римската патека" предвидена е изградба на модерен угостителско-туристички објект.

ЦЕЛ

Целта е да се презентира еден исклучителен археолошки комплекс кој се наоѓа во атрактивен културен предел на источната ривиера од Охридското Езеро. Остатоците од праисториската надводна населба кои денес се наоѓаат на дното од езерото, заедно со целокупниот придружен археолошки арсенал, укажуваат на фактот дека всушност се работи за еден мал "праисториски град" кој барем делумно, со реализацијата на овој проект, ќе биде изложен пред

македонската, европската и светската културна јавност. Имајќи го предвид фактот дека на балканските простори досега нема ваква презентација на една праисториска цивилизација (освен покрај водите на Костурското Езеро во Егејска Македонија, Р. Грција, на мочурлив терен), овој потфат ќе биде единствен дури и во рамките на медитернскиот културен комплекс.

Целта е презентација на праисторискиот живот на луѓето-предци од овие македонски предели, еден цивилизациски пристап на реконструкција на едно далечно време, еден исечок на времето од пред 3000 години, едно доближување на тоа време до нашиот трет милениум, еден отворен музеј под небото, а сето, врз основа на сознанијата од археолошките истражувања под водите на Охридското Езеро. Целта е презентација и афирмација на македонската археолошка наука и македонското културно наследство пред светската јавност. Незаобиколно е да се спомене и фактот дека овој проект ќе биде исплатлива инвестиција, бидејќи една ваква атрактивна научна и културна претстава во уште поатрактивен природен амбиент, ќе има силни стопанско-туристички и материјални ефекти. Сè заедно, една возбудлива иднина врз основа на светлините од едно далечно минато.

Паско Кузман, археолог советник

Елене Кочковска, д.и.а, виш конзерватор

соработници: Клуб за подводни активности "ОХРИД" – Охрид

Милутин Секуловски, инструктор за подводни дејности